БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.
ч. 11907

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00519589 (.)

З БІБЛІОТЕКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імени
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ
Ч. 11907

2006
2013

Ч(с)У-1
11907
12.240
Львів. Бібліотека
АН УРСР
Бібліотека
наукового товариства
імени ШЕВЧЕНКА.

Як писати заіменик ся при дїєсловах?

Український народ від давна належав до ріжних державних орґанїзмів, стремів до ріжних культурних центрів і підпадав під ріжні культурні впливи. Через те не витворило ся в нас одностайне духове житє, хоч деколи в поодиноких періодах перевага одної культури заглушувала всякі впливи инших культур. Слїди боротьби тих культур на нашім етноґрафічнім просторі полишили ся до нинї, а найвиразнїйші вони на нашій мові і лїтературі, починаючи від найстаршої, а кінчачи найновїйшою.

Не вважаючи на те все, було всеж таки щось, що лучило нас в одну цїлість і надавало нам вигляд одного народа. Тим лучником була все лїтература, зразу (і то довгі столїтя) з церковно-славянською, а опісля з живою народньою мовою.

Поки в лїтературі панувала неподїльно церковно-славянська мова, поти й правопись менше-більше була одностайна, на скілько не підривали її живі говори, що втискали ся також здавна до церк.-славянської мови. Колиж у XIX ст. народня мова виперла з лїтератури остаточно раз на все церк.-славянську мову, форми правописи розбили ся і до нинї не вспіли зійти ся. Очивидно, малі правописні ріжниці є в кождій мові і в кождого народа і вони мусять бути також у нас; було би навіть дивно, як би їх не було на такім великім етноґрафічнім просторі, який займає наш народ. Коли одначе вони дійшли би до того, що творили би зовсїм окремі, незалежні від себе правописи, то се було би непожаданим обявом, бо він із часом міг би дати також основу до лїтературного розділу. Проти такого обяву треба виступати рішучо, а стреміти до приблизної одностайности правописи. Для того можна навіть перевести дискусію, але не пристрастну і писану по ґазетярськи, як се приміром

[1]) Тут, може бути, також пропущено один рядок.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 57942

зробив сього року д. Іван Нечуй Левицький в „Україні“, але спокійну і оперту на наукових підставах, бо лиш тою дорогою можна дійти до порозуміня.

В отсій замітці хочу розібрати питанє, який найраціональнійший спосіб писаня заіменика **ся** при дієсловах, а то не лише з огляду на те, що в російській Україні пишуть **ся** разом із дієсловом (сміється) тепер у всіх виданях, але що сей спосіб зачинає подекуди входити в уживане також у нас, хоч загально пишуть іще **ся** окремо від дієслова (сміть ся).

Один наш учений фільольог висловив ся так про се питанє: „Раздѣльное написаніе „крутыть ся“ не есть безвредная этимологія, а есть покушеніе на самый организмъ малорускаго языка; оно есть уродованіе, калѣченіе и преступное искаженіе дорогого для насъ достоянія“. „У галичанъ отчлененное написаніе **ся** есть просто полонизмъ и притомъ введеный совсѣмъ недавно“. „Лишь такъ называемое „рутенство“ требовало раздѣльнаго написанія **ся**. Теперь, какъ извѣстно, побѣду въ Галичинѣ одержали въ этомъ пунктѣ рутенство и полонизмъ“. Я не думаю вияснювати тут термін „Рутенець“, „рутенство“, бо се не належить до річи. Завважу тілько, що всї українські політичні партії в Галичині і на Буковині пишуть постійно в усіх своїх виданях **ся** окремо від дієслова. Задля того трудно одначе підтягати їх під термін „Рутенців“. Сього способу тримаєть ся також Наук. Тов. ім. Шевченка у всіх виданях, Видавнича Спілка, Просьвіта і т. д., які також трудно змістити в рамцях такого „почесного“ терміну. На скількож сей спосіб писаня є польським впливом, побачимо з дальшого.

Щоби освітлити справу всесторонно, мусимо наперед знати, що то є властиво те **ся**?

Форма **ся** се четвертий відмінок дефективного зворотного заіменика, який звучить у цілости (в однинї і множинї однаково):

1. —
2. себе
3. собі, си, сї, сой, сі
4. себе, **ся**, се, сї, са, се, ша, сйа, си
5. —
6. собою, собов, собом
7. собі

Як бачимо, то хоч сей заіменик дефективний, не має нї родів, нї чисел, — на форми, можна сказати, він навіть дуже

богатий, особливо в 3 та 4 відмінку. Чому одначе тілько та одна форма **ся** має мати такий привілей, щоб її писано разом із дієсловом, а всі инші ні? Чому ніхто не пробує писати: скинувзсебе одіж; купивсобі коня; бивсобою об землю; мавусобі злого духа? Чи проти того промовляють инші аргументи, як проти **ся**? Чи при вимові слів: „Купив собі“ чути якусь окрему ріжницю, як при вимові: „Мив ся“? Чи остатня форма зливаєть ся більше з собою, як попередня? Нічого подібного нема. Колиж так, то й нема ніякої розумної причини вводити неконсеквенцію в спосіб писаня ріжних форм одного заіменика і то ані з практичного, ані з наукового боку.

Не може тут також ніхто покликати ся на традицію, на спосіб писаня **ся** в церковно-славянських памятках нашої літератури, раз, що церковно-славянська мова, хоч нам близька, але всеж таки чужа, а коли так, то з якої причини тримати ся нам чужих напливів, як вони до того ще й непрактичні; друге, що всі теперішні правописи відступили так далеко від правописи церковно-славянських памяток, що спосіб писаня **ся** не поможе тут богато ні в один, ні в другий бік; третє, що спосіб уживаня **ся** в церковно-славянських памятках не такий простий, як на перший погляд здавало би ся, і що він не конечно мусів би промовляти за писанєм **ся** разом із дієсловом.

Наші церковно-славянські памятки починають ся XI-им столітєм і тягнуть ся аж до кінця XVIII (а декуди й початку XIX) століття. Переважна і головна їх частина писана кирилицею, а лиш невелика процентово писана скорописю, тай то головно памятки світські, як грамоти, документи і т. и. Вони починають ся приблизно XV-тим столітєм, але аж у XVIII-ім столітю поборює остаточно скоропись кирилицю.

У всіх давнійших памятках пишеть ся заіменик **ся** звичайно разом із дієсловами. Треба одначе зазначити, що у всіх тих памятках нинішне віддїлюванє поодиноких слів від себе не знане. Відступи між поодинокими буквами кирилиці майже все однакові, але відступи між поодинокими словами або зовсїм неуживані, або що кілька слів; у кождім разї правила на відступи не було жадного і кождий писар писав так, як уважав за ліпше. Чим старший памятник, тим відступи — навіть між кількома словами — рідші. У скорописи зразу лучено також поодинокі слова, хоч правда рідко, але чим близше до нас, тим більше роздучувано їх, аж у кінци дійшли ми до нинішної правописи. Так приміром у „Сборнику Святослава“ з 1073 р. майже нема

відступів між поодинокими словами; за те у „Сборнику Святослава“ з 1076, в галицькім євангелію з 1144 р., в лаврентієвськім списку лїтописи з 1377 і т. д. подибують ся відступи що кілька слів. І так було не лише в наших рукописах, але і в инших, славянських, грецьких, латинських, ґерманських і т. д. Виводити звідси отже спосіб писаня **ся** разом із дїєсловом не можна, бо тодї можнаб поставити питанє: 1) Чому й инші слова, лучені в памятках, не лучити нам тепер? 2) Чому так само не роблять инші народи (крім Росіян), котрі знають **ся**, хоч у їх памятках був такий самий спосіб писаня?

Та коли би впало на впертого, то міг би при добрім шуканю віднайти і в церковно-славянських памятках **ся** написане окремо від дїєслова. Так приміром у договорі князя Дмитра (Любарта) з королем Казиміром із 1366 р. (вірш 1) читаємо: доконѵиваюиповинѵю сѧ слѵжьбою[1]); так само у грамотї про продаж монастиря Хонькою Васковою з 1378 (вірш 2) читаємо: истала сѧ торгѵвлѧ[2]); у грамотї галицького старости Гнївоша з 1393 р. (вірш 6): поѥднали сѧ о села[3]); в луцькім євангелію XIV ст.: сѵдить сѧ со мною прѣдъ б҃мъ[4]); в „Поученію Єфрема Сирина“ з 1492 р.: писаша сꙗ книгы сиꙗ; аще приключить сѧ комѵ[5]).

Хоч би хто одначе й більше прикладів вибрав, то висновків знов із того не можна нїяких зробити. Полишаєть ся тілько одно: приглянути ся, як пишуть слово **ся** инші народи в своїх нових лїтературах; щобиж богато не розводити ся, обмежу ся на славянські народи. Цитати вибираю тілько з народньої поезії, але і в писаній лїтературі уживають **ся** так само. Тут

---

[1]) Пор. Палеографическіе снимки съ русскихъ грамотъ преимущественно XIV вѣка. Изданіе С. Пет. Археол. Института подъ редакціею А. И. Соболевскаго и С. А. Пташицкаго. СПет., 1903.

[2]) Тамже. [3]) Тамже.

[4]) А. Соболевскій, Очеркы изъ исторіи русскаго языка, ст. 40.

[5]) Тамже, ст. 50.

Хто хотїв би в короткій дорозї познайомити ся з ріжними почерками і способами писаня давнїйших памяток, той може користувати ся крім знимків Соболєвского і Пташицкого, ще отсими: 1) И. И. Срезневскій, Древніе памятники русскаго письма и языка X—XIV вѣковъ. Снимки съ памятниковъ. СПет., 1898; 2) Палеографическій изборникъ. Матеріалы по исторіи южнорусскаго письма въ XV—XVIII вв., изд. Кіевской коммиссіей для разбора древныхъ актовъ. Вып. I. Кіевъ, 1899. Багато знимків є також у палєоґрафіях Соболєвского, Срезнєвского та Карского.

констатую, що у всїх славянських народів, із виїмком Росіян, ся пишуть окремо по дїєслові, як се стверджують приклади.

Зачну від Болгар, у яких читаємо:

Врат' сѣ, врати Іо'анъ Поповъ[1]); ако не веру'ашъ, изкачи сѣ горе[2]); прошета сѣ Дона, разшета сѣ она; вжрни ми сѣ, Доно[3]); собрале ся Прасковчене, собрале ся, сдумале ся; ѣдоса ся Самодива[4]); зажени са Стефанъ харенъ юнакъ; искачи са на високи чардакъ[5]); разболялъ сж ѐ младъ Стоянъ[6]); обложилъ ся е младъ Стоянъ[7]); прочуло ся е люта змія[8]); уплаши ся дели Марко; я вжрни ся, мало дете[9]).

У Сербів:

Надви се облак изнад дјевојак[10]); фалила се прелијепа Ана[11]); не клањај се, селе, роду[12]); опремајте се, Поморављани; моли вам се женикова мајка[13]); до по ноћи и прекрстити се; не љути се, мој мили деверe[14]); отвор'те се врата на вајату[15]); осврће се, војно ле! млад науне[16]); дигните се, два ђевера, бријеме ви је[17]); одби се грана од јергована; врати се, Смиљо, мајка те зове; обрни се, млада Маре, мајка те зове[18]); одви се Маре од рода; приви се Петру делији[19]); бијела свило, не покваси се, лијепа Маре, не омрази се[20]).

У Хорватів:

Prodji me se, divice Marijo[21]); nahodi se ptica krstaš-orle[22]); prestraši se Marija; ne straši se, Marija[23]); podiže se divica Marija[24]); potope se ladvari[25]); od strahote slušat se ne more, od sramote gledat se ne more[26]); ne mole se Bogu jedinome[27]); a diže se bratu sa krioca[28]); ne dela se u nedjelju svetu[29]); prosjest će se sve Indije ravne[30]); molila se, pa se umolila[31]); vozila se, vozila[32]); ustani se, grešnik moj[33]); ne boj se ga, dušo draga[34]); šetala se Hrista Boga majka[35]).

---

[1]) Бжлгарски Народни Пѣсни, собрани одъ братья Миладиновци, Димитрія и Константина. Въ Загребъ, 1861. Ст. 1. [2]) Т. ст. 6. [3]) Т. ст. 7. [4]) Т. ст. 10. [5]) Т. ст. 99. [6]) Т. ст. 138. [7]) Т. ст. 156. [8]) Т. ст. 166. [9]) Т. ст. 167.

[10]) Српске Народне Пјесне. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. I. Биоград, 1891. Ст. 2. [11]) Т. ст. 4. [12]) Т. ст. 7. [13]) Т. ст. 16. [14]) Т. ст. 23. [15]) Т. ст. 24. [16]) Т. ст. 27. [17]) Т. ст. 33. [18]) Т. ст. 34. [19]) Т. ст. 35. [20]) Т. ст. 37.

[21]) Hrvatske Narodne Pjesme. Skupila i izdala Matica Hrvatska. I. Junačke pjesme. Zagreb, 1896. Ст. 3. [22]) Т. ст. 4. [23]) Т. ст. 5. [24]) Т. ст. 7. [25]) Т. ст. 8. [26]) Т. ст. 9. [27]) Т. ст. 10. [28]) Т. ст. 11. [29]) Т. ст. 16. [30]) Т. ст. 17. [31]) Т. ст. 18. [32]) Т. ст. 28. [33]) Т. ст. 29. [34]) Т. ст. 30. [35]) Т. ст. 35.

У Словінців:

Ne skušaj, tica, se z' menó[1]); ne bojte se, deržéna vi; po turšk' obléče se vsigà[2]); zasmèja se, zagovorí[3]); z' Alenčico zaročil se[4]); sim nadjala se nužno te[5]); kral Matjaž je ženoł se[6]); tam dobro sda vojskuje se[7]); oblekao se je v turski gvant; primi se men za desnu ruku, oprì se na levu nogu[8]); napije se sladkom rubiljicom[9]); primi me se za desnicu ruku[10]).

У Чехів:

Svićila se hvězda od jasna do jasna[11]); ne zmoč se gřyvy[12]); ptam se vás, mily panenky[13]); učily se ho[14]); opět skončily se vám žně[15]); stůj, chlapíku, a ne hýbej se[16]); šklebíš se jak opice[17]); bratře, postav se mi do parády[18]); ne zlob se, bratře[19]); pasou se sruci, jeleni[20]); rozhněvala se švecka na sveho manžeła[21]); učily se tancovati[22]).

У Словаків:

Nežeň sa, šuhajko[23]); soberme sa vedno[24]); vydať sa je[25]); sbiehaju sa na dzivy[26]); stoj da javor, neláme sa[27]); tešila by sa s moju mamičkou[28]); zverbuj sa, Miklóško, s čiernyma očámi[29]); najelli sa kolesnáču[30]); pýtala sa gazdiná paholka[31]); snívau sa mi tejto noci taký sen[32]); začau sa ma spytuvati, čo mi je[33]); našou sa tam jeden, čo javorík zrúbau[34]).

У лужицьких Сербів:

Póra se rědny k Rědnyškojcam[35]); šejdujoš ty se wóte mnjo[36]); ga dobru noc njent mějšo še[37]); a wóstańšo še wjasołe[38]); a přašali su se přašali[39]); njepłac, źuwćko, a njestaraj se[40]); njent daj se ze

---

[1]) Dr. K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi. Ljubljana, 1895—1898. Zv. I. Ст. 4. [2]) Тамже. [3]) Тамже, ст. 5. [4]) Тамже, ст. 6. [5]) Тамже, ст. 8. [6]) Тамже, ст. 14. [7]) Тамже, ст. 15. [8]) Тамже, ст. 20. [9]) Тамже, ст. 21. [10]) Тамже, ст. 22.

[11]) Ceský lid, 1904, ст. 78. [12]) Тамже. [13]) Тамже, ст. 157. [14]) Тамже, ст. 158. [15]) Тамже, ст. 183. [16]) Тамже, ст. 225. [17]) Тамже. [18]) Тамже. [19]) Тамже, ст. 226. [20]) Тамже, ст. 259. [21]) Тамже, ст. 297. [22]) Тамже, ст. 310.

[23]) Slov. Pohľady, 1900, ст. 345. [24]) Тамже, ст. 496. [25]) Тамже, 1899, ст. 752. [26]) Тамже. [27]) Тамже, ст. 305. [28]) Тамже, ст. 306. [29]) Тамже, 1898 р., ст. 241. [30]) Тамже, ст. 426. [31]) Тамже, ст. 428. [32]) Тамже, ст. 498. [33]) Тамже, ст. 498. [34]) Тамже, 1897 р., ст. 746.

[35]) Časopis Maćicy Serbskeje, 1907, I, ст. 56. [36]) Тамже, ст. 57. [37]) Тамже, ст. 58. [38]) Тамже. [39]) Тамже, ст. 59. [40]) Тамже. [41]) Тамже.

mnu na pokoj[1]); sednjomej se gromadu[2]); gibaju se moje żyły[3]); njent sprocne śeło lań ty se[4]); zamctej se, woj mucnej wocy[5]); ga stej se přawje zamknutej[6]).

У Поляків:

Zmienił jej się świat[7]); kochałam się w tobie[8]); oj cieszcie się póki chcecie[9]); stała nam się nowina[10]); stała się nam nowina[11]); opaszę się w złoty pas[12]); pytają się o brata[13]); rozbieraj się Kasiu z tych pięknych korali; wracaj się Kasiuniu do matki do dworu[14]); a kto na nią spojrzy, zaleje się łzami[15]); i zawiesił jej się fartuszek na kole; ej spuścił się do siostry po jedwabnym sznurze; i rozpostarł się warkocz po prawem ramieniu[16]); wróć się Kasiu, wróć się do swej matki domu[17]); i zakochali się i tak bardzo w sobie[18]); wracaj się pan, są u pani goście[19]); przypatrzcie się wszystkie panny, jakiem go lubiła[20]).

Коли маємо отже вже конечно брати анальоґію, то берім від більшости народів, а не від меншости.

Але ми маємо ще й инші мотиви, що промовляють за тим, аби ся писати окремо від дієслова.

Як відомо, між дієслово і приналежне до нього ся можна в нашій (і не лише в нашій) мові вкладати инші частиці, яких зливати з дієсловом і ся не можна, бо вони не творять ніякої орґанічної цілости. Ось кілька прикладів:

Захтїло **му** сї пичених голубців[21]). Захтїло **му** сї печеного леду[22]). Зварив **єм** сї на печерицю[23]). Звір **же** ся тут на нього[24]). Здорожив **єм** сї на нї нащо[25]). Зробило **му** сї таке, що не доведи Господи видїти[26]). Дочекаєш **ти** сї ще тьижкої кари[27]). Вклав **сми** си в клеветню[28]).

Сей спосіб втручати між дієслово й ся инші частиці, знаний також иншим славянським народам, що можна добачити вже й з наведених повисше прикладів. Він також наш питомий

---

[1]) Тамже, ст. 60. [2]) Тамже, ст. 62. [3]) Тамже, ст. 65. [4]) Тамже. [5]) Тамже. [6]) Тамже.

[7]) Pieśni ludu polskiego. Zebrał i wydał Oskar Kolberg. Serya I. Warszawa, 1857. Ст. 3. [8]) Тамже, ст. 11. [9]) Т. ст. 12. [10]) Т. ст. 13. [11]) Т. ст. 17. [12]) Т. ст. 17. [13]) Т. ст. 20. [14]) Т. ст. 28. [15]) Т. ст. 29. [16]) Т. ст. 34. [17]) Т. ст. 43. [18]) Т. ст. 75. [19]) Т. ст. 85. [20]) Т. ст. 133.

[21]) Др. І. Франко, Галицько-руські народні приповідки. Т. II, вип. I, ст. 161. [22]) Тамже. [23]) Тамже, ст. 166. [24]) Тамже, ст. 168. [25]) Тамже, ст. 177. [26]) Тамже, ст. 210. [27]) Тамже, ст. 243. [28]) Тамже, ст. 268.

і давний, тому не можна його вважати чужим напливом. На доказ подаю кілька цитатів із наших старших лїтературних памяток.

І так: У „Тринайцятьох словах Григ. Богослова“ з XI ст. читаємо:

Ждѫ бо сѧ дъневи[1]). Вѣдѣ бо сѧ и самъ немоштню облежимъ. Не стыдиши ли сѧ[2]). Питаѥмъ же сѧ како[3]). Не стыждѫ бо сѧ се г҃лати[4]). Боѭ же сѧ тѧготы. Покоушѫ же сѧ оубо[5]). Отъвративъшемъ же сѧ имъ[6]). Чюѭ же сѧ оубо[7]). Мьнѣаше бо сѧ обѣма[8]).

У „Житю Бориса і Глїба“ з XII ст.:

Молю вы сѧ[9]). Пишеть бо сѧ[10]).

В „Слові о полку Ігоря“ з XII ст.:

Начати же сѧ тъй пѣсни по былинамъ сего времени[11]).

В галицько-волинській лїтописи з XIII ст.:

Оставившима же ся двѣима сынома[12]). Смѣяху бо ся ему[13]). Затворившю же ся Ярополку[14]). Уверьнувше же ся Данилъ[15]). Загордѣ бо ся бѣ[16]). Бившимъ же ся имъ о врата[17]). Изнемоглъ бо ся бѣ ходивъ на войну[18]). Изломившу же ся копью и обнажи мечь свой[19]). Затворила бо ся бѣяста во градѣ[20]). Не помниши ли ся[21]). Клятвою клени ми ся[22]).

В лаврентієвськім списку лїтописи з XIV ст.:

Иміте ми ся по дань[23]). Крестившимъ же ся людемъ[24]). Молимъ ти ся, раби твои[25]).

В „Ключу царства небеснаго“ Г. Смотрицького з 1567 р.:

Зешло бы ся еще болше[26]).

---

[1]) А. Будиловичъ, XIII словъ Григорія Богослова. СП. 1875. Ст. 3. [2]) Т. ст. 13. [3]) Т. ст. 14. [4]) Т. ст. 16. [5]) Т. ст. 27. [6]) Т. ст. 29. [7]) Т. ст. 30. [8]) Т. ст. 31.

[9]) Сборникъ XII вѣка Моск. Успенск. Собора. Вып. I. (Чтенія, Москва, 1899, кн. II). Ст. 21. [10]) Т. ст. 35).

[11]) Слово о пълку Игоревѣ, виданє О. Огоновського. Ст. 2.

[12]) Лѣтопись по ипатскому списку. С. Петербургъ, 1871. (Галицько-волинська лїтопись). Ст. 480. [13]) Тамже, ст. 484. [14]) Тамже, ст. 488. [15]) Тамже, ст. 491. [16]) Тамже, ст. 492. [17]) Тамже, ст. 493. [18]) Тамже, ст. 500. [19]) Тамже, ст. 512. [20]) Тамже, ст. 517. [21]) Тамже, ст. 526. [22]) Тамже, ст. 537.

[23]) Лѣтопись по лавр. списку. Ст. 30. [24]) Тамже, ст. 115. [25]) Т. ст. 246.

[26]) Архивъ Ю. зап. Россіи. Ч. I. Т. VII, ст. 238.

В „Позорищу мысленномъ“ Ів. Вишенського:

Въ прилучившихъ же ся[1]). Присмотри жъ ся ту, боголюбче[2]). Посмѣй же ся самъ себѣ, баснописче[3]).

В „Похвалї Балабану“:

Мнят ти ся неразумна быти[4]).

Бібліотека наукового товариства імени Шевченка

Чи таких форм належить уживати в літературній мові — бо в белєтристиці і фольклорі вони мають повне право горожанства — се инше питанє; але що вони промовляють проти писаня **ся** разом із дїєсловом, се не підлягає сумнївови.

Сюди належить також утворюванє будучого часу при помочи форми **му** (від: іму) зам. **буду**, отже: хвалити му ся, хвалити меш ся, хвалити меть ся, хвалити мемо ся, хвалити мете ся, хвалити муть ся. Се помічне слово можна класти в деяких околицях також перед дїєслово, прим. му казати, мемо жити, мете хвалити і т. д.[5]), що вказує на його незалежність від дїєслова, з яким воно не творить також орґанічної цїлости, отже й не може разом із ним зливати ся.

Помічне слово **му** знане також нашій старшій літературі, пр. **дїєпѕтокáтиметъ, спиратимет'ся**[6]). Вправдї тут лучать помічне слово з дїєсловом, але я вже пояснив у горі, що так роблено і з иншими словами, яких нинї не лучить нїхто.

До сеї ґрупи належить у кінци зачислити також творенє можливого способу (конюнктіву) від дїєслів, який повстає через доданє до простого способу (індікатіву) дїєслова частицї **би**, прим. я читав — я читав би. Частиця **би** так само одначе жива і рухлива, як помічне слово **му**, або як заіменик **ся**, тому приходить воно часто і перед дїєсловом, прим. я би читав. Коли при можливім способі приходить іще й заіменик **ся**, тоді дістаємо форми: Заснїтив би-с сї тут на пни[7]); здав би сї, не снив би сї[8]); здало би сї не єдно, та нема відки[9]); їло би ся смачно, а робити страшно[10]). В літературній мові належить уживати тілько таких форм, як: їло би ся — де на першім місци

---

[1]) Тамже, ст. 37. [2]) Тамже, ст. 40. [3]) Тамже, ст. 42.

[4]) А. Соболевскій. Похвала Исаіѣ Балабану 1611 г. Кіевъ, 1894. Ст. 10.

[5]) Dr. E. Ogonowski, Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, ст. 147. [6]) Тамже.

[7]) Др. І. Франко, Гал. руські нар. приповідки, II, 1, ст. 158.

[8]) Тамже, ст. 172. [9]) Тамже ст. 173. [10]) Тамже, ст. 225.

стоїть дієслово, на другім частиця **би**, на третім заіменик **ся**, а не: їло ся би, або: воно би ся їло, воно ся би їло — хоч із белєтристики або фолькльору не можна їх вигнати.

Та найважнїйший арґумент, який промовляє за віддїльним писанєм **ся** від дієслова, се — на мою думку — можливість пересуваня **ся** перед дієслово. Сей спосіб уживаня **ся** розширений на широкім просторі і в численних говорах нашої мови. Вправдї, я стою за тим, аби в літературній мові не уживати **ся** перед дієсловом, але знов же, як можна заказати його уживати белєтристови, особливо коли він переводить народнїй діяльоґ?

Спосіб, уживати **ся** перед дієсловом, знаний знов усїм Славянам (окрім Росіян), на що подаю докази.

У Болгарів читаємо:

Сѣ разлюти Самовила; сѣ налюти Іо'анъ Поповъ[1]); сѣ измами свекѫрва ѣ; тук' сѣ впущи Самовила; и сѣ пофали Іо'ану; що ти сѣ тебѣ чинеше[2]); сѣ промена, сѣ наружи; въ тебе ке сѣ упулеетъ; какъ сѣ везитъ на велигденъ[3]); свѣтъ сѣ Петаръ изобрѫща[4]); та чуло ли сѫ разбрало, какво сѫ нє чудо сторило; земя сѫ на две препукна[5]); та са стори премлада умряла; па са вѫрна Стефанъ харенъ юнакъ[6]); вѫрвели що ся вѫрвели; да ся богу помоля; дур' да ся назад повѫрнишъ[7]); кога сѫ назадъ врѫнахме; менѣ сѫ, мале, паднаха; той ми сѫ, мале помоли[8]).

У Сербів:

Петро проси, Ана се поноси; ти ме узми, нећеш се кајати[9]); и тако се смиловала Ана[10]); не л' се синоћ нама заклињаше; никоме се и не јавља, но се роду лицем клања[11]); шта се сјаји кроз гору зелену[12]); не кује га, чим се коњи кују; он га кује, коњ се ногом баца; дан да једеш, а два да се играш[13]); облак се вије по ведром небу[14]); али јој се жао од'јелити[15]); а у зору у ките се вио[16]); брзо се стече[17]); што се оно у планини сјаше; што си ми се оневеселио[18]); кад се с Маром сватови враћаху[19]); тад' се ђевер од сна разабрао[20]).

---

[1]) Бѫлгарски Народни Пѣсни, собрани одъ братья Миладиновци, Димитрія и Константина. Въ Загребъ, 1861. Ст. 1. [2]) Т. ст. 2. [3]) Т. ст. 5. [4]) Т. ст. 56. [5]) Т. ст. 60. [6]) Т. ст. 100. [7]) Т. ст. 137. [8]) Т. ст. 138.

[9]) Српске Народне Пјесме. Скупио их и на свијет издао Вук. Стеф. Караџић. I. Биоград, 1891. Ст. 3. [10]) Т. ст. 4. [11]) Т. ст. 6. [12]) Т. ст. 14. [13]) Т. ст. 15. [14]) Т. ст. 17. [15]) Т. ст. 18. [16]) Т. ст. 23. [17]) Т. ст. 31. [18]) Т. ст. 38. [19]) Т. ст. 40. [20]) Т. ст. 41.

У Хорватів:

Devet se je puta zaletio[1]); šetom se je šetala[2]); ako nam se dopade[3]); svako joj se drvo uklanjalo[4]); pred njom se je razlilo, za njom se je zalilo[5]); ali grmi, al se zemlja trese; izrodilo pa se posililo[6]); pa se brže natrag povratila; ona plače, što se more jače; i meni se, braćo, poklanjati[7]); čemu ću se, braćo, veseljeti; mi ćemo se, sestro, sastanuti; ne bili se sreći okrenuli[8]); još se gore oni posiliše; a u groblju, gdje se kopa narod; ja se jesam nešto domislio; najviše bi njih se pomorilo[9]); jer se sila rodilo naroda; sve se sile većma nego prije; a mi smo se tome domislili; Bog se odmah na njih smilovao[10]).

У Словінців:

Matjáž kral sè je òženil[11]); de pesk in ogin se kadí; se turški baša zvèselí[12]); naj se zastójen tuď obnós; zavmán pa vsi se slínio; zdaj brade naj s' obríšejo; prot kónjču se zasúčeva; se derži ti na lévo stran; pa Turki se spoglédajo[13]); se vdere vanjo, razgatá[14]); ki sta se ž njim paročała; premočno se je vstrašiła, spremiło se je spłakała; še hьitrejši se obrisała[15]); v turšči hvant se naredí[16]); ta parą pot se z Lenko oberní; kí smo se midva poróčali[17]); se prot suncu zavèrtí[18]).

У Чехів:

Co se s tebum staňe[19]); mě ty se vez[20]); já se s tebou smutně loučím[21]); pudeme se podivati[22]); na poli se daří všeho druhu zboží[23]); den se nám ukráci[24]); moh' by se jen provalovat[25]); těch já jsem se ulek nejvíc[26]); přeci jsem se na ně vykasal[27]); nebo já chci se tento masopust ženiti[28]); radost ať se zelení[29]); jak se dívám na tebe[30]).

У Словаків:

Keď sa ten rozvije[31]); kedy sa rozvieš[32]); veď sa suchý topoľ nerozvije nikdá[33]); čo sa poženili[34]); už sa mu raduje[35]); že by sa ja za jej syna nedržala[36]); a predsa sa dávno za muža dostala[37]); a predsa

---

[1]) Hrvatske Narodne Pjesme. Skupila i izdala Matica Hrvatska. I. Junačke pjesme. Zagreb, 1896. Ст. 4. [2]) T. ст. 5. [3]) T. ст. 6. [4]) T. ст. 7. [5]) T. ст. 8. [6]) T. ст. 9. [7]) T. ст. 10. [8]) T. ст. 11. [9]) T. ст. 12. [10]) T. c. 13.

[11]) Dr. Kar. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi. Ljubljana, 1895—1898. Zv. I. Ст. 3. [12]) T. ст. 4. [13]) T. ст. 5. [14]) T. ст. 6. [15]) T. ст. 13. [16]) T. ст. 15. [17]) T. ст. 19. [18]) T. ст. 20.

[19]) Český lid, 1904. Ст. 78. [20]) Тамже. [21]) T. ст. 157. [22]) T. ст. 158. [23]) T. ст. 183. [24]) Тамже. [25]) Тамже. [26]) T. ст. 225. [27]) Тамже. [28]) Тамже. [29]) Тамже. [30]) Тамже.

[31]) Slov. Pohľady, 1900, ст. 345. [32]) Тамже. [33]) Тамже. [34]) Тамже. [35]) Тамже, ст. 434. [36]) Тамже. [37]) Тамже, ст. 495.

sa vydaf[1]); chlebíček sa vrácí[2]); ale má sloboda jakživ sa nevrácí[3]); s dziéčenci sa dráži[4]); kopytom sa žehna[5]).

У лужицьких Сербів:

A swěcycka se jo zgóriła[6]); a z drugimi je se přegroniła[7]); wónje se wiju pó swěše[8]); z dejšćami wónje se rozejdu[9]); a z wětřami wónje se rozduju[10]); to my še teke cynimy[11]); za blido wóni se zesedachu[12]); njedał se pjerjej jej z města gnuś[13]); luby se póra do dwora[14]); kumpan se deri za gumna[15]); gab' se nam njebył narożił[16]); gaž se ta duša z togo śela šejdujo[17]).

У Поляків:

Tam się ucieszę[18]); ty się zmyjesz wodą, a ja ślozami[19]); z inszą się ożenił[20]); w tem się cieszycie[21]); co się będzie zieleniała, choć o trzy mile[22]); niech się po ten pas schylę; nie będziesz się schylała[23]); sama nie wiem gdzie się działa[24]); już się ruta rozwija, pani syna powija[25]); dziewczyna się zlękła, aż potem obciekła; Kasiu się nie bój, to ja Janek twój; dziewczyna się ucieszyła i Mazurom otworzyła[26]); bratek się dowiedział, rybakom powiedział[27]); ej pójdź się córuś połóż do nowej komory[28]); Kasia się rozbiera nierozbierający[29]); Kasia zapłakała, Jasio się zadumał[30]); co się tamoj stało, co się dwoje młodych w sobie zakochało[31]); nim się jeszcze rodzina zjechała[32]); a moja Helisiu, cości się mnie zlękła[33]).

Що спосіб уживати ся перед дієсловом не чужий у нас наплив, на се вказують наші літературні памятки, з яких я вибираю виїмки почавши XI, а скінчивши XVIII столітєм.

У „Тринайцятьох словах Григорія Богослова" з XI ст. читаємо:

Гольма сѧ єллини о мѫдрости чюдишѧ[34]). Имъ же сѧ кланѧжтъ[35]). Но сѧ непьштѫетъ[36]). И камъ сѧ гожде молю[37]). Да

---

[1]) Tamże. [2]) Tamże, 1899, ct. 752. [3]) Tamże. [4]) Tamże. [5]) Tamże.

[6]) Časopis Maćicy Serbskeje, 1907, I, ct. 57. [7]) Tamże. [8]) Tamże. [9]) Tamże. [10]) Tamże. [11]) Tamże, ct. 58. [12]) Tamże, ct. 59. [13]) Tamże, ct. 60. [14]) Tamże. [15]) Tamże. [16]) Tamże, ct. 62. [17]) Tamże.

[18]) Pieśni ludu polskiego. Zebrał i wydał Oskar Kolberg. Serya I. Warszawa, 1857. Ct. 3. [19]) Tamże, ct. 4. [20]) Tamże, ct. 11. [21]) T. ct. 12. [22]) T. ct. 13. [23]) T. ct. 14. [24]) T. ct. 20. [25]) T. ct. 21. [26]) T. ct. 27. [27]) T. ct. 28. [28]) T. ct. 33. [29]) T. ct. 39. [30]) T.. ct. 43. [31]) T. ct. 71. [32]) T. ct. 85. [33]) T. ct. 113.

[34]) XIII словъ Григорія Богослова въ древнеславянскомъ переводѣ по рукописи Имп. Публ. Библіотеки XI вѣка. Критико-палеографическій трудъ А. Будиловича. СП. 1875. Ст. 3. [35]) T. ct. 4. [36]) T. ct. 5. [37]) T. ct. 8.

сѧ исплъни[1]). Ничесомꙋ же сѧ тако радоуетъ. Самомоу сѧ нынѣ прѣди намъ положити. И самъ сѧ прѣпирлѭ[2]). Никъто же да сѧ не чѭдить[3]). Да сѧ наоучить[4]). Ѥмоуже сѧ виждѫ мъногы раджюштѧ. Ны сѧ мьнить[5]). Ничимьже сѧ не разлѫгѧть[6]). Камо сѧ съвраштѭ[7]). Не имамъ же како сѧ ставити[8]).

В „Житію Бориса і Глїба“ з XII ст.:

Ꙗко же сѧ бѣ воротилъ[9]). Гй чьто сѧ оумножиша[10]). Начатъ молити сꙗ и милъ сꙗ имъ дѣꙗти[11]). И милъ вы сꙗ дѣю[12]). Чьто сꙗ хвалиши[13]). Бесове сꙗ отъпоужають[14]). Колико сꙗ имаши потроудити[15]). Поути сѧ ꙗтъ[16]). Аще сꙗ сего не покаѥши[17]).

В „Слові о пълку Игоревѣ“ з XII ст.:

Тоу сꙗ копиѥмъ приламати, тоу сꙗ саблꙗмъ потроучꙗти[18]). Тоу сꙗ брата разлоучиста на брезѣ быстрой Каꙗлы[19]). Тъмою сꙗ поволокоста[20]). Преднюю славоу сами похытимъ, а заднею сꙗ сами подѣлимъ. А чи диво сꙗ, братиѥ, староу помолодити? На ниче сꙗ годины обратиша[21]). В однім випадку ужите ся перед і по дїєслові рівночасно: Бежи сꙗ половецкыи подвизаша сꙗ[22]). Та се очевидно помилка.

В галицько-волинській лїтописи з XIII ст.:

О начатьи Галича, откуду ся почалъ[23]). Галичь бо бѣ ся затворилъ[24]). Хотящу ся ему поклонити[25]). Но азъ хощу ся остати[26]). Не смѣяху бо ся отлучити его[27]). И всякый ся тебе усрамить[28]). Ѣдь, молви горожаномъ, а быша ся передалѣ[29]). Дая имъ розумъ хитростью, а быша ся билѣ[30]). Шварно же ся запрѣ ему[31]). А тѣма ся иму утѣшивати[32]).

---

[1]) Т. ст. 9. [2]) Т. ст. 15. [3]) Т. ст. 16. [4]) Т. ст. 21. [5]) Т. ст. 23. [6]) Т. ст. 25. [7]) Т. ст. 26. [8]) Т. ст. 30.

[9]) Сборникъ XII вѣка Москов. Успенск. Собора. Вып. I. (Чтенія въ Имп. Обществѣ Исторіи и древностей россійскихъ при москов. университетѣ. 1899 годъ. Кн. II). Ст. 15. [10]) Т. ст. 16. [11]) Т. ст. 17. [12]) Т. ст. 21. [13]) Т. ст. 22. [14]) Т. ст. 28. [15]) Т. ст. 28. [16]) Т. ст. 35. [17]) Т. ст. 36.

[18]) Слово о пълку Игоревѣ. Поетичний памятник руської письменності XII віку. Текст с перекладом и с поясненьями. Видав Ом. Огоновський. У Львові, 1876. Ст. 6. [19]) Т. ст. 8. [20]) Т. ст. 12. [21]) Т. ст. 14. [22]) Тамже.

[23]) Лѣтопись по ипатскому списку. СПетербургъ, 1871. (Галицько-волинська лїтопись). Ст. 484. [24]) Т. ст. 506. [25]) Т. ст. 536. [26]) Т. ст. 546. [27]) Тамже. [28]) Т. ст. 551. [29]) Т. ст. 563. [30]) Тамже. [31]) Т. ст. 571. [32]) Т. ст. 573.

В лаврентіевськім списку лїтописи з XIV ст.:

И како ся мыють[1]). И того ся добьють. Но сами ся мучать[2]). Да то ся зваху отъ Грекъ[3]). Мы ся доискахомъ оружьемъ[4]). Скажемъ, что ся здѣя в лѣта си[5]). Еже ся ныне зоветъ Угорьское[6]). Да ся исполнить слово. Донде ся исправить[7]). Понеже мы ся имали. Иже ся ключитъ проказа[8]). Аще ся въвадить волкъ в овцѣ[9]). И на что ся предати. Ради ся быхомъ яли по дань[10]). А своея ся охабивъ[11]). Уже намъ нѣкамо ся дѣти[12]). Ащо се ся сбудетъ и самъ ся крещю[13]).

В грамотах із XV ст.:

И тыхъ ся отступаю (1400)[14]). Што бы ся тыкало (1402)[15]). Яко ся есмо предъ тымъ оу наших листех записали (1403)[16]). Коли ся есмы голдували. Іако ся есмы тогда голдували (1407)[17]). Которыми ся есмы ему записали (1411)[18]). И што есмы ся ими записали[19]). Іакожь доводливо того ся намъ послы своими справлялъ (1433)[20]). Хотя ся бы и нашли (1435)[21]). Где ся снемаетъ (сплываетъ?) (1436)[22]). Доброволно ся завѣзуючи[23]).

В „Письмі супрасльського архим. Сергія Кімбара до київ. митроп. Макарія“ з XVI ст.:

Предъ ся взять[24]). Если бы ся придучило[25]). Бо ся тотъ одно чтеть но утрени[26]). Тоже бы ся ему годило[27]).

В „Ключу царства небеснаго“, Г. Смотрицького з 1587 р.:

Што ся за таковую несталость предковъ всѣхъ придало[28]). Про то якъ ся выше ознаймило. А иж ся важило[29]). Долго ся розмышляете[30]). Тымъ ся тыхъ шкодливыхъ новинъ болше будетъ являти. Подобно ся на васъ за тое южъ и розгнѣвалъ. Што ся ему подобало. С правдою далеко ся минало[31]). Такъ ся написало, якъ ся разумѣло[32]). А тому ся забурнею не дивовали. Кгды ся слабые опирають[33]).

---

[1]) Лѣтопись по лаврентіевскому списку. СПетербургъ, 1872. Ст. 7. [2]) Т. ст. 8. [3]) Т. ст. 12. [4]) Т. ст. 16. [5]) Т. ст. 17. [6]) Т. ст. 23 і 24. [7]) Т. ст. 27. [8]) Т. ст. 33. [9]) Т. ст. 53. [10]) Т. ст. 57. [11]) Т. ст. 65. [12]) Т. ст. 69. [13]) Т. ст. 107.

[14]) Матеріалы для исторіи взаимныхъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахіи и Турціи въ XIV—XVI вв. собранные В. А. Уляницкимъ. (Чтенія, Москва, 1887, кн. 3). Ст. 12. [15]) Тамже. [16]) Т. ст. 14. [17]) Т. ст. 16. [18]) Т. ст. 21. [19]) Т. ст. 22. [20]) Т ст. 37. [21]) Т. ст. 43. [22]) Т. ст. 48. [23]) Тамже, ст. 50.

[24]) Архивъ юго-зап. Россіи. Ч. I. Т. VII. Київ, 1887. Ст. 5. [25]) Т. ст. 8. [26]) Т. ст. 11. [27]) Т. ст. 14.

[28]) Т. ст. 234. [29]) Т. ст. 235. [30]) Т. ст. 236. [31]) Т. ст. 237. [32]) Т. ст. 238. [33]) Т. ст. 239.

В „Збірнику москов. синодальної біблїотеки“ (2-га пол. XVI ст.):

Што ся разумѣетъ высота небесная[1]); тутъ ся явне оказуетъ; то естъ ижемъ ся отродилъ отъ воды[2]).

В „Позорищу мысленномъ“ Івана Вишенського, з XVII ст.:

Жебы ся спасали[3]). Если ся не отлучитъ. Аколи ся сихъ не свободитъ[4]). Ижъ бы ся единъ спасъ. Да ся о покаянію грѣшного утѣшаютъ. Бѣси да ся веселятъ[5]). Съ своими ся знаходятъ[6]). Что ся церковъ восточная вооружила. И ангеломъ ся чинитъ[7]). Плоти и крови ся не свлечешъ. Отъ которого ся и тѣло свѣтитъ, видити ся не сподобишъ[8]). Такъ ся въ себѣ имѣетъ[9]).

В „Толковій Псалтири“, з 1609 р.:

В кож'домъ псал'мѣ ся дочитаеши; и їродь ц҃рь и пилат мѣли сѧ зобрати[10]).

В „Александріи“ з 1697 р.:

И так ся скончило лидонское царство[11]); иж ся о мнѣ печалуешъ[12]).

В угро-руськім рукописї Ст. Теслевцьового з XVIII ст.:

Дв҃цѧ моцно сѧ настраши[т][13]). Але го все сѧ станет през волю бж҃ую[14]). Тепер' сѧ нам народи[л][15]). Будетъ сѧ годоватидо в'ремене своего[16]). И на том сѧ єще єй не станет' досыть[17]). Вел'ми сѧ на ню разгнѣваетъ[18]). Тылко сѧ з вас каждый пилно прислухай[19]). Тые сѧ возмутъ моц'но[20]). Не схочет сѧ покорыти[21]). Й так сѧ роздѣлѧт на трое[22]). Моцно сѧ запрет зо в'сѣми силами[23]). А потомк єще сѧ єму мало войска оувидит[т][24]).

Я вмисно добирав тут рукописи з ріжних теріторій, аби показати, що се загальна проява, а не льокальна, закуткова, яку можна вбути будь чим. Коли ж при так розповсюдненій прояві не пробував нїхто нїколи причіпати **ся** з переду дїєслова, то що може промовляти за причіплюванєм його з заду?

---

[1]) А. И. Соболевскій, Замѣтки, Кіевъ, 1894, ст. 12. [2]) Тамже, 14. [3]) Архивъ ю. зап. Россіи. Ч. I. Т. VII, ст. 40. [4]) Т. ст. 42. [5]) Т. ст. 44. [6]) Т. ст. 45. [7]) Т. ст. 46. [8]) Т. ст. 47. [9]) Т. ст. 48.

[10]) А. И. Соболевскій, Замѣтки о малоизвѣстныхъ памятникахъ юго-западно-русскаго письма XVI—XVII вв. Ст. 10.

[11]) А. И. Соболевскій, Замѣтки. Ст. 23. [12]) Т. ст. 24.

[13]) Др. І. Франко, Памятки укр.-руської мови і лїтератури, т. IV. Рукопис Ст. Теслевцьового (з Угорщини). Ст. 292. [14]) Тамже. [15]) Т. ст. 293. [16]) Тажже. [17]) Тамже. [18]) Т. ст. 295. [19]) Тамже. [20]) Тамже. [21]) Тамже. [22]) Тамже. [23]) Тамже. [24]) Т. ст. 296.

Про самостійність заіменика **ся** свідчить найліпше спосіб уживаня його при приіменниках, знаний нині мабуть лише в гірських (карпатських) діялєктах, прим. взяв на́ **ся** кожух (Мшанець); таку за **ся** жӧнку возьму біленьку, як гуся[1]); коли **на ся** возьме кошуленьку білу[2]); пустиш за **ся** бесьідочьку[3]); смотте на ся самы[4]). В давній нашій літературі був він одначе доволї часто уживаний, про що можемо переконати ся от хочби з отсих цитатів:

З галицько-волинської літописи:

Данила же возмя дядька передъ ся[5]). Данилъ же возма на ся шеломъ[6]). Обоимъ ловящимъ на ся[7]). И зрящимъ обоимъ на ся[8]). Восхотѣ пояти свесть свою за ся[9]).

З лаврентієвського списка літописи:

И возмуть на ся прутье младое[10]). И воевати почаша сами на ся[11]). Покорившe я подъ ся[12]). Яко неистовъ на ся философескую хитрость имуще[13]). Сами на ся котору дѣюще[14]).

Не хочеми быти оу ради смолвы снѣтію чересъ ся[15]).

Деколи уживаєть ся навіть **ся** зам. ґенетіву себе, прим. мече спід ся[16]); лахы зо ся зошмарил[17]). Такий спосіб уживаня заіменика **ся**, хочби виключно лише в діялєктах, не може ніколи промовляти за лученєм його з дієсловом.

Деякі письменники покликаючись на те, що в деяких говорах мягке кінцеве **т** дієслова зливаєть ся з поставленим по нім **ся** в **ця**, пишуть постійно: хвалитьця, хвалиць̀ця і хвалицця. Що такий спосіб писаня зовсім непридатний для літературної мови, видно хочби з того, що та сама особа, яка сказала хвалиць̀ця, не скаже хваливця (і так загалом не говорить ніхто), але хвалив **ся**. Деж у такім разї консеквенція і на що заводити в правопись баламуцтва, коли **ся**, ужите при дїє-

---

[1]) Ів. Верхратський, Знадоби для пізнаня угорсько-руських говорів, I, ст. 71. [2]) Тамже. [3]) Тамже. [4]) Ів. Верхратський, Знадоби, II, ст. 80.

[5]) Лѣтопись по ипат. списку (Гал. волинська), ст. 481. [6]) Т. ст. 505. [7]) Т. ст. 525. [8]) Т. ст. 534. [9]) Т. ст. 568.

[10]) Лѣтопись по лаврентіевскому списку. СПетербургъ, 1872. Ст. 7. [11]) Т. ст. 18. [12]) Т. ст. 25. [13]) Т. ст. 40. [14]) Т. ст. 247.

[15]) Грамота з 1436, вид. Уляницького.

[16]) Ів. Верхратський, Знадоби, I, ст. 71.

[17]) Ів. Верхратський, Знадоби, II, ст. 80.

слові, буде всюди добре, а **ця** лише часом і не може заступити вповні **ся**?

При тім треба звернути увагу ось іще на що. В численних говорах уживають ся інші фонеми за **ся**, прим. **сє, сї, си** і т. д. Коли би кождий письменник із тих околиць схотїв покликувати ся на свій говір і допускати подібну асіміляцію, тоді вийшла би ще більша, а зовсім не потрібна замішанина. Вводити народні говори до літературної мови добра річ і потрібна. Не всьо одначе уживане в говорах надаєть ся до літературної мови; про те повинен кождий памятати і не засмічувати її непотрібно. Коли в літературній мові не уживаємо діялєктичних сє, сї, си, се, са і т. д. то й без діялєктичного **ця** можемо обійти ся. Зрештою є багато говорів, в яких кінцеве **ть** при дїєсловах давно затратило ся; там говорять отже: сміє ся, розуміє ся, пече ся, задумає ся, нашиє ся, надує ся, намалює ся і т. д. Чи й до них пхати на силу **ця**, аби тілько сповнити чию химеру? В инших знов говорах **ть** не стратило ся, але ствердло на **т**, пр. вертит ся, курит ся, злостит ся. Перемінювати в таких випадках **ся** в **ця** було би хибою, бож **тся** не дає **ця**.

Що тикаєть ся скорочуваня **ся** в **сь**, наслїдком чого деякі письменники поясняють потребу писати **ся** разом із дїєсловом, бо як би виглядало: хвалимо **сь** (писане анальоґічно до: хвалимо ся), де **сь** стоїть окремо, то тут належить завважати: 1) Инші славянські народи знають скорочене **ся** і уживають його окремо й тоді, а не лучать із дїєсловом. 2) Коли ми напишемо навіть: хвалимо**сь** (разом), то через те не поповнюємо нїякої правописної неконсеквенції. Скорочене **ся** тратить свою вагу і тоді зовсім справедливо треба злучити його з дїєсловом так само, як лучимо разом: хвалабу (= хвала Богу), мабуть (= має бути) і т. д. При сїм належить зазначити, що в Австро-Угорщині нї в однім народнім говорі **ся** не скорочуєть ся, а в яких говорах скорочуєть ся воно в російській Україні, про те не можемо нїчого певного сказати задля недостачі відповідних жерел. В давній нашій літературї **ся** також не скорочувало ся. Колиж возьмемо на увагу, що наша мова загалом любить повнозвучні, заокруглені форми, а уникає, на скілько можна неповних, із нагромадженими співзвуками, то з того дійдемо до висновку, що лїпше уживати **ся** в літературній мові в повній формі, нїж у скороченій, а бодай не скорочувати його так часто, як роблять деякі новійші письменники, з виїмком де-

Львів. Бібліотека
АН. УРСР
И-57942
12. 240.

яких і з гори означених випадків, прим. при part. praes. як: сміючись, розлучаючись і т. д.

Коли вже говорю про скорочуване, то не від річи буде зазначити, що й скорочуване inf. praes. з **ти** на **ть**, яке у деяких письменників по просту виродило ся в надужите, не лежить у характері нашої мови. В народніх діялектах Австро-Угорщини воно не приходить також нїде — з виїмком пословачених говорів, де говорять: робіц, ходзіц, скакац і т. д. — На скількож воно в рос. Україні є самостійним витвором, а не російським напливом, се треба би ще прослїдити. В кождім разї належить зазначити, що в старшій нашій лїтературі воно приходить рідко. В. Шимановський, який присьвятив розборови нашої лїтературної мови в XVI—XVII ст. спеціяльну розвідку[1]), находить такі скорочені форми лише в однім памятнику: Описанье и оборона събору руского берестейского вроку 1596 (Вільно, 1597). Сей твір одначе, се перевід „Synodu Brzeskiego“ П. Скарґи, тож сї скороченя можна би брати за польський вплив тим більше, що він проявляєть ся ще і в инших формах. А чим старші памятники, тим рідше можна подибати такі скорочені форми.

Належить зазначити ще, що наш inf. praes. на **ти** (хвалити, робити), се спеціяльна прикмета нашої мови, яка відріжняє її від усїх славянських мов, в яких inf. кінчить ся або на співзвук (t, t', c, ć, dz, dź, ть) або хоч і на самозвук, то тим самозвуком є середне і та мягке (полудньово-славянські мови і російська), а не таке, як наше **и**. Такої характеристичної прикмети не повинні ми безпотрібно затирати.

Думаю, що по всїм сказанім, справа з писанем **ся** доволї вияснена та що від тепер ті, що пишуть його окремо, не будуть чути в свою сторону епітетів „польонїзм“, „рутенство“, а що навпаки, хто ще так не пише, почне писати **ся** окремо при дїєслові.

Володимир Гнатюк.

Бібліотека наукового товариства імени Шевченка
И-57942

[1]) В. Шимановский, Очерки по исторіи русскихъ нарѣчій. Черты южнорусскаго нарѣчія въ XVI—XVII вв. Варшава, 1893. Ст. 86.

347506

И 57.942

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.
ч. 11907